

Koncept arheološke kulture v slovenski starejši prazgodovini

Na začetku velja opozoriti na razvoj v Srednji Evropi proti koncu 19. stoletja. Tedaj se je namreč začel razvijati koncept kulturnih krogov kot alternativa evolucionizmu. Namesto kronološke ureditve artefaktov v času so le-te začeli razvrščati v prostoru, ustvarjajoč sistem geografskih regij oziroma kulturnih krogov z značilnimi nespremenljivimi kulturnimi fencmeri, ki naj bi se širili v prostoru. Kulturne spremembe niso bile več rezultat evolucije, marveč posledica migracij oziroma difuzij.

Po Ratzlu, Frobeniusu, Gräbnerju in Bastianiju, antropologih, ki so koncept uveljavili, so nemški filologi in arheologi Virchow, Wilke, Kossina in Reinerth (nemška historična šola) v prvi polovici 20. stoletja koncept razvili v naselbinsko arheologijo, ki pa je služila le ideologiji militantnega nacionalizma. V avstrijski prazgodovinski arheologiji se je v tem času uveljavljala umetnostno-kulturnozgodovinski pristop, ki je prav tako temeljil na konceptu kulturnih krogov. Vpeljana je bila le drugačna razvrstitevno-definicijska kategorija z manj poudarjenim etničnim determinizmom. Najprej Hoernes (M. Hoernes, *Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa von den Anfängen bis um 500 v. Chr.*, 1898) in nato Menghin (O. Menghin, M. Hoernes, *Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa*, 1925) ter Willvonseder (K. Willvonseder, *Funde des Kreises Vučedol in Österreich*, Seta Hoffillieriana, 1940) so kot kategorijo definiranja in ugotavljanja pripadnosti kulturnim krogom začeli uporabljati analizo omamentalnega stila in analizo oblik (form) ter tako metodo dunajske umetnostno zgodovinske šole prenesli v prazgodovinsko arheologijo. In razvoj pri nas? Ložar je le-tega s konca 19. stoletja označil takole:

„Po zaslugi teh institutov so postale naše dežele znanstvena provinca nemškega dela monarhije, Kranjska je bila podrejena Dunaju, Štajerska Gradcu“ (Ložar 1941; 126).¹

Kot razvojno zanimivost lahko omenimo le Müllnerjevo „kulturo koliščarjev“, ki jo je označil za eno izmed „historično razvojnih dob rimskega mesta Emona“ (Müllner 1879; 136).

Za prva štiri desetletja dvajsetega stoletja pa velja, da se razen Schmidovih izkopavanj kolišča pri Notranjih gorah za neolitsko obdobje pri nas niso menili kaj dosti. Močnejše je bilo zato zanimanje za najdbe z Ljubljanskega barja (Dežmanova kolišča) drugod po Evropi. Hoernes je že v prvi izdaji *Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa* (1898) kulturni razvoj našega prostora pogojeval z razvojem srednje Evrope. Keramiko z Ljubljanskega barja je pripisal srednjeevropski t.i. trakasti keramiki. Prostor razprostranjenosti pa ji je določil na „robu južnega območja trakastokeramičnega kroga“. V ornamentih (krogi in polkrogi) pa je videl elemente, „iz katerih so se v mlajši dobi razvile spirale in spiraloidi trakaste keramike butmirske vrste“. Nekaj kasneje je ljubljansko keramiko² pripisal t.i. okvirnemu stilu (Rahmenstil), prostorsko vezanemu na vzhodnoalpska kolišča: Ljubljansko barje,

Attersee in Mondsee (Hoernes 1905; 51–53). Schumacher je kasneje skupino razširil proti severu. Kulturni center skupine pa naj bi predstavljala Schussenriedska kultura (Schumacher 1913–1915; 32–36). Poleg keramike je z razvojem nemške naselbinske arheologije posebno pomembno vlogo v determiniranju pripadnosti kulturnemu krogu dobil tudi tip naselbine – kolišča (Kyrle 1927–1928; 85–98, Reche 1927–1928; 101). To pa sta bila tudi temeljna elementa Reinerthovega dokazovanja srednjeevropskega kulturnega kroga (kultura Aichbühl), segajočega od osrednje Slovenije (kolišča na Ljubljanskem barju) do Jordansmühla v Šleziji, v katerem naj bi prevladovali nordijski elementi (Reinerth 1923; 37). Podoben koncept s smerjo razvoja od severa proti jugu je razvijal tudi Reinecke. Z najdišči Vinča – Vučedol, Altheim – Remedello je poimenoval kulturo, sestavljeno iz posameznih kulturnih krogov (Reinecke 1940; 31–37). Obratno smer difuzije je dokazoval Childe, ki je „ljubljsko kulturo“ povezal s Počonavjem in egejskim prostorom (Childe 1929; 209–223).

Nemški model centralne kulture s prostorom, ki ga v razvoju obvladuje, je prvi zavrnil Menghin (Menghin, Hoernes 1925; 754). Selitev nordijskih skupin ob koncu neolitika s severa proti jugu naj bi povzročila nastanek „polno novih kultur in stilov“. Avtonomnost prostora ob Savi sta z analizo stila, ki pa ni pomenila samo omejitvene kategorije razprostranjenosti, ampak predvsem določitev kronoloških razvojnih stopenj, dokazovala Vulič in Grbič. Dežmanova kolišča sta uvrstila v eneolitski stil B, v katerega sta sodila še Vučedol in Zoka (Vulič, Grbič 1937).

Začetek razvoja koncepta kulture pri nas moramo povezati z Ložarjevo študijo o prazgodovini Slovenije (Ložar 1934; 5–85). Čeprav se je ukvarjal z mlajšimi prazgodovinskimi obdobji, je prvič uporabil „analizo forme in iz nje izvirajočega razvoja“, metodo, ki obvladuje proučevanje neolitika in eneolitika pri nas tudi še pol stoletja kasneje. Metodo je Ložar predstavil takole:

„Našo metodično pot označuje to, da smo pustili ob strani vse historično-tipološke podlage in smo se oprli na analizo forme – tudi v našem prehistoričnem svetu so se forme razvijale – iz teh analiz pa slede nekateri zaključki, ki so nadvse koristni za pregled časovnih postankov . . . Osnovno načelo naše študije je tedaj, metodološko pogledano, analiza forme in iz nje izvirajočega razvoja, torej nekaka analiza in zgodovina stila v poslednjih prehistoričnih stoletjih“ (Ložar 1934; 33).

Posebej poudarjena je bila avtonomnost razvoja tudi v starejših prazgodovinskih obdobjih slovenskega etničnega prostora:

„Razvoj se gradi tu od znotraj ven, ne od zunaj navznoter, kar doslej. Kot podlago predpostavljamo dejstvo, da je slovenska predzgodovina individualno različna od vseh, kar

¹ Glej S. Gabrovec, *Sto petdeset let arheologije v Narodnem muzeju*. Argo 10/1971. 37.

² Termin „ljubljska keramika“ je v slovensko literaturo vpeljal R. Ložar. Utemeljil ga je takole: „Ker je v prehistorični literaturi razširjena navada, da se imenujejo kulture, tudi če so odkrite

slučajno v neznatnih krajih, po večjih, ki leže v bližini, je ta način priporočljiv tudi za naš primer, to toliko bolj, ker se uporablja že dolgo časa v mednarodni prehistorični vedi. M. Hoernes, O. Menghin, H. Reinerth, G. Childe, J. Schranil, K. Willvonseder in številni drugi imenujejo na lgu odkrito kulturo po Ljubljani „ljubljska kultura“, die Laibacher Kultur, njeno keramiko pa „ljubljska keramika“ (Ložar 1941a; 4–5).

jih je, naravno da v okviru take metodološko pravilne meje“ (Ložar 1934; 33). In dalje:

„Tudi forme posod same so dokaj težke in neokretne, čeprav v tej lastnosti zelo dovršene vzbujajo gotovo vtis lokalne etnične opredeljene produkcije“ (Ložar 1934; 42).

Metodo je razvila dunajska umetnostno-zgodovinska šola (A. Riegl, F. Wichoff, H. Wolfflin) v okviru razvojne sinteze, ki je nastala „iz odpora proti mehničnemu pojmovanju“ zgodovine umetnosti v „materialističnem socializmu“, kot pravi Izidor Cankar v predgovoru k Zgodovini likovne umetnosti v zahodni Evropi (Cankar 1926; 5–7). Koncept dunajske šole je poudarjal avtonomnost umetnostnega razvoja, „logično potekajočega iz forme v formo, iz stila v stil, neodvisno od ostalih zgodovinskih dogodkov, med katerimi se vrši“. Cankar sam pa je koncept umetnosti označil kot „izraz duševnega stanja dobe, družbe in njenih udov, kakor religija, filozofija, nramnost, veda, socialni red, pesništvo, glasba“ (Cankar 1926; 6). Istega leta je določil tudi „stilne znake“, s katerimi je definiral „sistem brez ozira na zgodovinski razvoj, tako ustvaril in nuce nekakšno slovnico umetnostnega oblikovanja, pokazal logično in organsko funkcionalnost njenih zakonov ter njih nujno zvezo s splošno človekovo duševnostjo“ (Cankar 1926a; 5). Zakoni oblikovanja naj bi bili „preko naše moči“ in „v človeku nezavestni“ (o.c.).

Uveljavljanje koncepta stilnega razvoja je bilo povezano z „vprašanjem slovenstva v umetnosti“ (Ložar 1937; 27, Stele 1966; 3, Grafenauer 1985; 27). Vprašanje se je v umetnostni zgodovini zastavljalo v razmerju do „podreditve skupnemu jugoslovanskemu imenovalcu“ (Stele 1966; 14), v arheologiji pa kot reakcija na nemške teorije o pripadnosti našega prostora germanskemu kulturnemu krogu in določanju kroga „ljubljske kulture“ zunaj slovenskega etničnega prostora (Ložar 1941; 1–34). V programsko teoretični razpravi Razvoj in problemi slovenske arheološke vede je Ložar razvoj ocenjeval „s stališča sistematike splošno arheoloških, tj. znanstvenih problemov, lastnih mednarodni arheologiji, ki pa jih mora upoštevati tudi slovenska, razen tega pa tudi s stališča onih posebnih vprašanj, ki jih stavlja samo naš domač razvoj“ (Ložar 1941; 129). „Sistematiko mednarodne arheologije“ je omejil le na ugotavljanje ornamentalno stilnih podobnosti in nedefiniranih „odnosov“ različnih kulturnih krogov. V prikazu kulturnozgodovinskega razvoja arheoloških obdobij (podnaslov poglavja: Znanstveni rezultati in problemi raziskovanja (o.c. 129)) je neolitik definiral kot obdobje kulture stavb na kolih, jamske neolitske kulture in neolitske kulture planega tipa naselbin (Ložar 1941; 131–134). Na „sistematiko forme in stila“ dunajske šole je s sklicevanjem na Wolfflina ponovno opozoril le pri dokazovanju samostojnosti razvoja prazgodovinskih obdobij znotraj slovenskega etničnega prostora:

„Zato gotovo ni neupravičeno poudarjati stališče, da so se tudi v našem prehistoričnem svetu forme razvijale, in sicer po svoje razvijale in da so tudi v našem prehistoričnem svetu forme nastajale“ (Ložar 1941; 139).

Sistematični znanstveni pristop, o katerem je govoril v Zborniku za umetnostno zgodovino, je Ložar istega leta predsta-

vil Študiji o ljubljanski keramiki (Ložar 1941a; 1–35). S tipološko metodo razvrščanja oblik keramičnih posod, ki sta služili definiranju ljubljanske kulture znotraj neolitika, vezanega na slovenski etnični prostor („slovenski neolitik“), je dokazoval „pot prihoda ljubljanske kulture od severovzhoda ob vzhodnem podnožju Vzhodnih Alp“. Glavna poudarka v razpravi pa sta bila sesutje teorije nemških arheologov (Reinert, Schumacher) o pripadnosti tega dela Evrope germanskemu koliščarskemu poselitvenemu krogu in dokazovanju pripadnosti (s pomočjo „sledov ljubljanske kulture“) skupnemu poznoneolitskemu kolonizacijsko kulturnemu prostoru (Ložar 1941a; 17–21, 27–35). Govori sicer o ekspanziji ljubljanske kulture v „neslovenskih zemljah“, vendar se na koncu razprave odloči in terminu pripiše pomen „sled poti, po kateri je ta kultura prišla v Ljubljano oziroma prejemala vplive od drugod (o.c. 17, 34). Genezo kulturnega prostora je z značilnimi oblikami keramičnih posod dokazoval v kulturni kroglastih amfor, ki jo je prostorsko omejil na severno in severovzhodno Evropo. Ornamentalni tehniki „linearnega okraševanja“: odtis vrvice in brazdasti vrez pa sta dokazovali „dve različni sredstvi enega in istega stilnega hotenja, pa tudi istega etničnega nosilca“ (o.c. 31). Ložar je svoj pristop označil kot historičen:

„... tako se drugi, največji problem ljubljanske kulture nanaša na prihod te kulture, na njeno pravo poreklo, njene paletnologične zveze in kulturne odnose z drugimi krogi. Odgovore na ta vprašanja nam more dati v prvi vrsti keramika, ki je dala podlago vedi o kulturnih krogih in razjasnila najstarejše dobe po-paleolitskih kultur. Dočim je prej omejeni problem napol prirodosloven in napol zgodovinski, je ta izključno zgodovinski“ (Ložar 1941a; 7).

Zanimivo je Ložarjevo tolmačenje termina: ljubljanska kultura. Pridevnik ljubljanska mu pomeni „geografsko-topografski položaj“, pa tudi genezo „historičnega lika“ Ljubljane, „ki je nastal na podlagah kulture na Barju“. Sintagmi „ljubljska kultura“ in „ljubljska keramika“ označi za enakopomenski, kar je lahko razumljivo, saj keramiki pripiše pomen analitske kategorije dokazovanja etnične pripadnosti, migracij in difuzije ter stopnje socialnega razvoja:

„Kateri vir bi mogel biti zato za študij njegovih kultur, tedanjih etničnih skupin in njihovega gibanja boljši od keramike, ki je najvernejši izraz njegove tvornosti, oblikovnega in estetskega čuta ter doživljanja verskega predstavljanja in sploh celokupnega duševnega življenja? Keramika spremlja neolitskega človeka na vseh njegovih često ogromnih potovanjih širom po svetu. Edino ona nas poučuje o prihodu in odhodu posameznih ljudstev in ljubljanske keramike glede tega ni drugačna od ostalih keramik neolitika“ (Ložar 1941a; 21).

Študij keramike je omejil na analizo forme in stila, napovedal je tudi analizo ornamentike in uporabil Menghinov biološki razvojni model:

„Po našem mnenju je treba pri vsaki stilni vrsti, ki je nastala zaradi mešanja, ugotoviti, kateremu glavnemu deblu (neolitske keramike) je najbližja, in temu jo je potem treba prire-

čiti, če hočemo ustvariti sistem, ne pa kaosa“ (Ložar 1941a; 22).

Pomen stila v Ložarjevem t.i. historičnem pristopu je prepoznaten tudi v njegovi oceni prvih treh zvezkov Corpus Vasorum Antiquorum, v katerih je bil objavljen material z Vučedola (Hoffiller), Starčeva, Vinče in Zoke (Grbič, Vulič). S pomočjo „čistosti stilnih oblik“ v primerjavah ljubljanske in vučedolske keramike je dokazoval večjo starost ljubljanske, s tem pa seveda tudi smer migracije. Pomembnost stila v kronoloških shemah in določanju krogov razprostranjenosti pa je utemeljeval v zahtevi:

„Predvsem pa je treba pri ogromni mešanici neolitskih stilov v Srbiji, ki je še večja kot v Vučedolu, ugotoviti vodilne osnovne stile, njihovo teritorialno razdelitev ter posamezne faze razvoja oziroma metamorfoze oblik“ (Ložar 1941b; 78–89).

Tipološki in stilni determinizem definiranja kulturnih skupin oziroma krogov obvladujeta slovensko neo-eneolitsko arheologijo ves povojni čas. Kljub dinamičnemu razvoju evropske predvojne, predvsem pa povojne prazgodovinske arheologije v čisto druge smeri (Budja 1986; 59–66), je razvoj pri nas še vedno ujet v ugotavljanje tipoloških značilnosti keramike „slovenske neolitične kulturne skupine“, dokazovanje avtonomnosti razvoja, iskanje izvornega področja in smeri migracij ter omejevanje prostora ekspanzije zunaj slovenskega etničnega prostora. Ob kataloškem deskriptivizmu je bilo nekaj dinamike čutiti le v ugotavljanju relativno kronoloških razmerij (Budja 1983; 73–82). Izrazita samozadostnost se kaže tudi v prenosu Cankarjevega koncepta umetnosti in „slovenske umetnostnega oblikovanja“ v študij razvoja neolitskih kultur v Jugoslaviji T. Bregantove (Bregant 1968). Umetnostnozgodovinske kategorije (: metoda stilne analize, stil prostora, stil obdobja, razvojne stopnje) je Bregantova povezala s politično geografskimi (jadransko-mediteranski, makedonsko-mediteranski in kontinentalni (jugoslovanski) prostor) in definirala „tri velike neolitske kulturne skupine, od katerih je vsaka zaključeno geografsko območje; na njem se rodi, razvije in propade“ (Bregant 1968; 9). Poleg „matičnih območij treh velikih kulturnih skupin“ se je ukvarjala tudi s prostorom, „ki je centru tuj ali soroden“. Tak prostor zunaj razprostranjenosti matičnih kulturnih krogov (skupin) je opredelila kot provinco:

„Za provinco kakega kulturnega centra lahko označimo tisto območje, ki je s svojimi kulturnimi prvini ostalo zvesto svojemu centru in je nekoliko zaostajalo za njegovim razvojem, včasih pokazalo bolj rustikalne izdelke, v motivni svet nič bistvenega prispevalo, včasih pa razvilo, le bolj praktično uporabne pridobitve“ (Bregant 1968; 63).

Kontinuiteti koncepta – geneza začenja v dunajski umetnostnozgodovinski in nemški historični šoli – sledimo v 80. leto, ko je bil objavljen programski dokument Raziskovanje kulturne ustvarjalnosti na Slovenskem. Parafraziran je bil Cankarjev koncept umetnosti:

„Prav tako pa nam večtisočletna zgodovina oblikovanja govori tudi o relativni samostojnosti vsega likovnega ustvarjanja. To spoznanje je celo ključ za strokovno ustrezno

postavljanje in razreševanje znanstvenih vprašanj, izhodišče, ki vselej meri na celovito dialektično estetsko strukturo umetnin oziroma oblikovanega, na lastnost, s katero umetnost presega, prerašča zunanje zgodovinske danosti, zgodovinske okoliščine nastanka in družbeno (razredno) pogojenost likovne umetnosti“ (Šumi 1980; 5).

Spoznanja umetnostne zgodovine (= analiza stila) so bila za najstarejša obdobja označena celo kot „obvezujoč solo v še ne razigranem orkestru“ (Šumi 1980; 8). Umetnostnozgodovinski t.i. regionalni vidik oziroma umetnostno-geografska metoda prostorskega stila pa naj bi omogočila utemeljiti posebno vlogo „osrednjeslovenskega prostora“ (Kranjske!). V njem naj bi že s „kulturo Ljubljanskega barja“ prišlo do „sinteze mediteranskih in kontinentalnih načrtov izražanja“ in do tega, da „postane osrednjeslovenski prostor vse bolj obvezujoč za celotno slovensko ozemlje in deloma še čez“ (o.c. 9–10). Kulturni krog je postavljen, razvoj pa utemeljen takole:

„Celoten razvoj je odvisen od geografskega položaja (dolinški, hriboviti svet), klime, rodovitnosti tal, rudninskih bogastev. Na teh osnovah temeljijo gospodarski razvoj in z njim povezane stopnje družbenega razvoja – od izkoriščanja komunikacije, preko trgovine, naselbinskih koncentracij, prelivanj stikov in vplivov, do etnično pogojenih premikov. Tako so pogojena osrednja in obrobna področja. Te lastnosti v umetnosti izražajo značilnosti središča ali province ter pripadnosti širšim zaključenim kulturnim krogom“ (Bregant 1980; 106).

Migracija iz „že popolnoma oblikovanih centrov neolitskih civilizacij“ pa naj bi:

„Dodatno diferencirala kulturni razvoj današnjega slovenskega prostora; že tedaj so bile utemeljene regionalne posebnosti, ki so se v naslednjih obdobjih izoblikovale v bolj ali manj zaokrožene kulturne celote s kulturnimi centri in provinco“ (Bregant 1980; 109).

Predstavljeni model regionalnega razvoja v neolitiku je temeljil na dveh predpostavkah. Prva je bila, da „zemljepisni položaj slovenskega ozemlja ni mogel zagotoviti samoniklega razvoja na osnovi poljedelstva“, druga pa je predpostavljala „etnično pogojene premike“ iz „že popolnoma oblikovanih centrov neolitskih civilizacij“. „Slovenski obalni pas s Krasom“ (Primorska!) je bil opredeljen kot provinca Dalmacije, „vzhodna Slovenija, vzhodno od Save“ (Štajerska!) provinca natančneje neopredeljenega „panonskega sveta“, „centralna Slovenija z Dolenjsko in Belo krajino“ (Kranjska!), pa naj bi bila „vseskozi obvarovana pred velikimi in nenadnimi spremembami, vanjo so prihajali impulzi, vendar že tako omiljeni, da nikoli niso pretresli njenega razvoja, ampak so ga bogatili oziroma je domača sredina selekcionirano sprejela tiste stvaritve, ki so ustrezale njenemu razvoju in pojmovanju sveta“ (Bregant 1980; 106, 109–110). Načelo difuzije je Bregantova v nadaljevanju aplicirala „na ves čas razvoja, z manifestacijami v zgodovinskih obdobjih, do danes“. Ložarjev model združene Slovenije v krogu neolitskih srednjeevropskih kultur je kljub nespremenjeni metodi opazovanja in determiniranja zamenjal model treh slovenskih dežel,

samostojne osrednje in dveh provinc s centrom v Dalmaciji in Panoniji.

Vrnimo se v petdeseta leta, na začetek razvoja povojne slovenske neo-in eneolitike arheologije. Razvoj je že na samem začetku pogojeval koncept kulturnih krogov in difuzionistično razloženi model njihovega nastanka. Nova je bila le smer, iz katere naj bi prihajali vplivi. Poleg tipoloških značilnosti keramičnih posod je bila v določanju pripadnosti kulturnim krogom posebnega pomena tudi geografska lega neo-eneolitskih najdišč. Ajdovska jama naj bi tako „predstavljala neko posebno lokalno kulturno skupino pod močnim vplivom ali pa celo kot variante slavonske sremske skupine“, ker da „že geografska lega naše lokalitete je najbolj usmerjena proti tej kulturni skupini“ (Korošec 1951; 66–67). Kot dokaz naj bi služila še usločenost spodnjih delov posod in pa premisna trditev:

„Ako pregledamo vse elemente, ki so nam doslej znani v slavonsko-sremski kulturni skupini, bomo videli, da se jim v mnogih slučajih naše keramične ostaline iz Ajdovske jame precej približujejo“ (Korošec 1953; 66).

Enako razmerje je Korošec postavil tudi na mlajšo „kulturo kolišč pri Igu“, ki jo je zaradi „njene posebnosti lokalnega dojemanja“, ugotovljenega v oblikah posod in ornamentih, opredelil „za podskupino slavonske kulture“ (Korošec 1955; 255). Že leto kasneje je definiral „slovensko neolitično kulturno skupino“ in jo povezal z ljudstvom, „ki je tako po kulturi kakor tudi po načinu življenja in po drugih momentih predstavljalo verjetno tudi neko etnično celoto“ (Korošec 1956; 12, 14). Manj poudarjeno je tokrat ostalo ugotavljanje t.i. povezav s sosednjimi kulturnimi skupinami. Korošec je uporabo terminov „kultura“ in „kulturna skupina“ natančno opredelil. „Kultura“ naj bi se uporabljala „le v zvezi z materialno in v zvezi z duhovno kulturo“. Termin „kulturna skupina“ pa naj bi nadomestil pojem kulture „posebno tam, kjer skupina obsega tako kulturno kakor časovno zaključeno celoto in kjer se želi zajeti poleg materialne kulture tudi ekonomiko, družbeno stanje itd., ter njihove nosilce posebno pri starejših periodah, kjer imena plemen niso znana“ (Korošec 1957; 97). Imena plemen, je menil, lahko nadomestijo „manjše etnične in kulturne enote“, poimenovane „po rekah, lokalitetah, po pogorju, po pokrajinah, po kakšni posebnosti v keramiki, po načinu pokopa“ (o.c. 97). Etnično načelo je posebej poudaril pri „opredeljevanju neke kulturne skupine kot celote“. Pravi namreč, da:

„Gre za opredeljevanje kulturnih ostalin, ki se širijo na širšem ali ožjem področju in kažejo isti značaj tako glede materialne kulture (keramika, orodja itd.), kakor glede ekonomike, stanovanjskih problemov in drugih momentov. V takšnem primeru moramo računati, da nosilci te kulturne skupine predstavljajo v glavnem tudi neko etnično skupino z istimi navadami, isto materialno kulturo in mogoče tudi z istim jezikom. Predvsem moramo to domnevati za tiste predele, kjer je takšna kulturna skupina tudi najbolj strnjena in najbolj čista, t.j., če jo predpostavimo nekako v njenem centralnem delu. Proti periferiji, kjer se elementi te kulturne skupine mešajo z elementi druge skupine, pa moramo domne-

vati, da se je mešanje kulturnih elementov raztezalo tudi na mešanje prebivalstva, z drugimi besedami, da tu ne bodo več etnično čisti nosilci le ene skupine, da imamo opravka z nosilci dveh skupin“ (Korošec 1957a; 100).

Izrazito etnično načelo pa je uporabil pri „opredeljevanju etnične pripadnosti neke kulturne skupine“:

„Zato se tudi v predzgodovini etnične skupine poimenujejo po kulturnih skupinah, ker imen nosilcev teh kulturnih skupin ne vemo. Mi danes samo domnevamo, da je neka kulturna skupina, ki ima skupno materialno kulturo, skupno ekonomiko, skupne običaje, isto skupno družbeno razvojno stopnjo, imela tudi isti jezik oziroma da je predstavljala neko etnično skupino ne glede na njeno velikost. V davni preteklosti, recimo v neolitiku, so razlike med etničnimi skupinami glede na kulturne skupine, ki so živele istočasno v sosesčini in katerih materialna kultura se razlikuje le po posameznih oblikah in po posameznih ornamentih na keramičnih izdelkih, medtem ko so drugi momenti, kot ekonomika, družbena ureditev itd. isti, bile le neznatne, čeprav moramo včasih računati tudi z veliko večjimi diferenciacijami, posebno proti koncu te periode“ (Korošec 1957a; 102).

Dražljivo je dejstvo, da v razpravi leto kasneje, ko razprostranjenost kulturne skupine razširi zunaj slovenskega etnične prostora, ne uporablja etničnih kategorij. Govori le o „kulturni skupini poznega neolitika v severozahodni Jugoslaviji“, ki je nastala na starejši, neznani osnovi, na katero je vplivala lengyelska kultura (Korošec 1958; 83–93). Etnično načelo ponovno uvede ob definiranju „alpske facies lengyelske kulturne skupine“. Vendar uporablja dvojne kriterije. Razprostranjenost „kulturne skupine“ omeji na „Gorenjsko, Štajersko, del Dolenjske, Hrvaško Zagorje, del Hrvaške okoli Karlovca in del Koroške“ z domnevno mejo na vzhodu „proti Slavoniji“, na zahodu pa „v okolici Salzburga“. Samo za najdišča znotraj slovenskega etničnega prostora pa naj bi veljalo:

„da je to enotna kulturna ostalina, ki omogoča sodbo, da je ta del Slovenije naseljevalo ljudstvo, ki je ne samo po kulturi, temveč tudi po načinu življenja predstavljalo neko etnično celoto“ (Korošec 1960; 41, 45, 47).

Pristop je povzročil reakcije hrvaških arheologov, ki so s pomočjo koncepta „substratnih osnov“ definirali lasinjsko kulturo s središčem, seveda, na Hrvaškem. Razprostranjenost lasinjske kulture pa je bila argument definiranja „kroga kulture“ v zahodni Hrvaški in Sloveniji (Budja 1983; 74, 77–78). Zdelo se je, da je paradigma kulturne skupine v slovenski prazgodovinski arheologiji večna. Edini spreminljivki sta bili prostor razprostranjenosti in t.i. matična kultura. Najintenzivneje se je spreminjala smer iskanja „komponent, ki naj bi služile „kot podlaga pri formiranju našega faciesa“ (Korošec 1962; 15). Iz Podonavja (lengyelska kultura) je preko Bosne (butmirska kultura) do Dalmacije (danilska kultura) Korošec selil izvirne „komponente“ (Budja 1983; 73–74). Zadnjo „komponento“, imenovano „elementi jadransko-mediteranske kulturne skupine“, je tipološko utemeljila Bregantova (Bregant 1974; 37–40). Harej pa je danilsko „komponento“ definiral kot „ekspanzijo kulture in njenih nosilcev na jug in sever ob obali ter ob rekah v

notranjost kontinenta; po skromnih najdbah sodeč, tudi proti Posavju. Proti severu, torej prek Krasa, je prodor segal globoko na Apeninski polotok" (Harej 1978; 26). Pomembno vlogo je jadranski „komponenti“, imenuje jo „sestavina“, namenil tudi v razvoju osrednjega dela Slovenije:

„Alpska facies nastane kot rezultanta stapljanja jadranskih in lengyelskih sestavin . . . Jadranska vsebina se najbolj bistro kaže na Resnikovem prekopu, prvem kolišču na našem področju, ki se s to lastnostjo navezuje na srednjeevropski prostor . . . Resnik se v tej značilnosti prek koroških kolišč, ki so celo enakega kulturnega izraza, vklaplja v krog vzhodnoevropskih kolišč“ (Harej 1986; 122).

Zaključili bomo s Harejevo trditvijo:

„Na Barju je torej živel prebivalstvo, ki je nastalo iz mešanja dveh neolitskih krogov in ki se je oplajalo z vplivi, ki so bili pogostejši in prodornejši z odvijanjem časa bakrene dobe“, (o.c. 11)

v prepričanju, da ni potrebno dokazovati, da smo prišli tja, kjer smo začeli. Sprememba je le v dokazovanju smeri vplivanja.

Miha Budja

BIBLIOGRAFIJA

T. BREGANT 1968, Ornamentika na neolitski keramiki v Jugoslaviji.

T. BREGANT 1974, Elementi jadransko-mediteranske kulturne skupine v alpskem faciesu lengyelske kulture, Situla 14/15.

T. BREGANT 1980, Vloga arheologije v slovenski kulturologiji. Raziskovanje kulturne ustvarjalnosti na Slovenskem.

M. BUDJA 1983, Tri desetletja razvoja teorij o poznem neolitiku in eneolitiku severozahodne Jugoslavije. Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji 11.

M. BUDJA 1986, Prostor kot nacionalna, socialna, geografska in ekološka kategorija v arheoloških in antropoloških konceptih starejših prazgodovinskih kultur. Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji 14.

I. CANKAR 1926, Razvoj stila v starokrščanski dobi in zgodnjem srednjem veku. Zgodovina likovne umetnosti v zahodni Evropi, I. del.

I. CANKAR 1926a, Uvod v umevanje likovne umetnosti. Sistematika stila.

G. CHILDE 1929, The Danube in Prehistory.

B. GRAFENAUER 1985, O slovenskem etničnem prostoru, kot kriteriju pri zgodovinskih vedah. Skupni slovenski kulturni prostor. Trinajsti sklic Plenuma kulturnih delavcev OF.

Z. HAREJ 1978, Kulturna in etnična kontinuiteta v prazgodovini naših tal. Primorska srečanja 78/6.

Z. HAREJ 1986, Kultura kolišč na ljubljanskem barju.

M. HOERNES 1905, Jhb. d. Zentralkomm. 3.

G. KYRLE 1927/28, Pfahlbau. M. Ebert. Reallexikon der Vorgeschichte 10.

R. LOŽAR 1934, Predzgodovina Slovenije, posebej Kranjske v luči zbirke Mecklenburg. GMDS 15/1-4.

R. LOŽAR 1937, Slovenska umetnostna zgodovina. Zbornik za umet. zgod. 14.

R. LOŽAR 1941, Razvoj in problemi slovenske arheološke vede. Zbornik za umet. zgod. 17.

R. LOŽAR 1941a, Študije o ljubljanski keramiki, GMDS 20.

J. KOROŠEC 1953, Kulturne ostaline v Ajdovski jami. Razprave SAZU 3.

J. KOROŠEC 1956, Neolitična naselbina v Drulovki pri Kranju, Arheol. vestnik 7/1-2.

J. KOROŠEC 1957, Kultura in kulturna skupina v prazgodovini. Arheol. vestnik 8/2.

J. KOROŠEC 1957a, Opredeljevanje arheološkega gradiva. Arheol. vestnik 8/2.

J. KOROŠEC 1958, Eine neue Kulturgruppe des späten Neolithikums in Nordwestjugoslawien. Acta Arch. Acad. Scient. Hung. 9/1-4.

J. KOROŠEC 1960, Drulovka. Zbornik Fil. fak. 3/4.

J. KOROŠEC 1962, Neo- in eneolitski elementi na Ptujskem gradu. Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji 2.

A. MULLNER 1879, Emona. Archaeologische Studien in Krain.

O. RECHE 1927/28, Pfahlbau-Bevölkerung. M. Ebert Reallexikon der Vorgeschichte 10.

H. REINECKE 1940, Vučedol-Vinča und Altheim – Remedello. Serta Hoffleriana.

H. REINERTH 1923, Die Chronologie des jüngeren Steinzeit in Süddeutschland.

K. SCHUMACHER 1913-1915, Stand und Aufgaben der neolithischen Forschung in Deutschland. 8. BRGK.

F. STELE 1966, Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih.

N. ŠUMI 1980, Slovenska umetnostna zgodovina in kulturologija. Raziskovanje kulturne ustvarjalnosti na Slovenskem.

N. VULIČ – M. GRBIĆ 1937, Corpus Vasorum Antiquorum Yougoslavie 3.